

Dr. sc. Arsen Bačić, redoviti profesor
Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu

Nenad Dimitrijević: USTAVNA DEMOKRACIJA SHVAĆENA KONTEKSTUALNO, Fabrika knjiga, Beograd 2007., str. 415.

Prava demokracija se ostvaruje na političkom, ekonomskom i socijalnom planu. Međutim, usklađivanje političke s ekonomskom i socijalnom demokracijom ne ide bez poteškoća. Zato demokracija ostaje više intencija negoli realizacija. Kako to objasniti? U zemljama na Zapadu, za koje se govorilo da posjeduju privilegij slobode, realizacija političke demokracije je manje ili više prihvatljivi cilj. Zapadne zemlje se ne preokupiraju previše ekonomskom i socijalnom demokracijom i počesto toleriraju njihovu međusobnu suprotstavljenost. Naime, u razvoju kapitalizma, posebno momenti koncentracije i rasta brojnih poduzeća, zapadne su zemlje često više cijenile oligarhijsko ekonomsko-socijalne od demokratsko političkih struktura. Francuski konstitucionalist *M. Duverger* nazivao je te strukture *plutodemokratskim*. Ukratko, demokratizam političke vlasti nije značio ujedno i rasprostranjenost ekonomske snage i moći.

U zemljama koje su gradile socijalizam, tražila se faktička jednakost, jednakost u materijalnim uvjetima života ljudi kako bi se realizirala ekonomska i socijalna demokracija. Iz toga razloga malo se pažnje posvećivalo političkoj demokraciji. Postojala je jedna stranka, znači postojali su izbori u kojima nije bilo osporavanja, nije bilo efektivne parlamentarne kontrole, niti poštivanja individualnih prava. Zahtjevi za ostvarenjem političke demokracije su se u ovim zemljama slabo ostvarivali. Slom paradigme o "socijalističkoj demokraciji" u europskim socijalističkim zemljama pokazuje sav značaj slobode za razvoj zemlje, ali i nezadovoljstva naroda do kojeg dolazi usljed uskraćivanja prosperiteta i njegova odlaganja za neka druga bolja vremena. No, značajno je to da su dvije velike revolucije francuska iz 1789. godine i ruska iz 1918. godine imale misao o potrebi sjedinjavanja različitih aspekata demokracije. Tako se XIX. i XX. stoljeće prikazuju kao poprište liberalnih i socijalističkih snaga da svatko na svoj način realizira svoje viđenje demokracije. Ustavni plan je pritome itekako reflektirao sve promjene i međusobne utjecaje ovih snaga i trendova.

Opredjeljenje za ustavnu demokraciju kao oblika "dobro uređenog društva" prikazivalo se je u zemljama postsocijalizma kao "jedini put" koji omogućuje prevazilaženje loše prošlosti i uspostavu demokratske normalnosti. No, što je zapravo ustavna demokracija u određenom prostoru i vremenu, kako je i zašto ona nužna ljudima u svakom konkretnom "danas i ovdje", jedno je od najčešće postavljenih pitanja na prijelazu iz XX. u XXI. stoljeće. Tim pitanjima o ustavnoj demokraciji posvećena je i knjiga *Nenada Dimitrijevića*, profesora političkih znanosti na CEU-u (Central European University) u Budimpešti. Iako nužno povezana s potrebom eksplikacije i razumijevanja univerzalnih principa i pravno-

političkih aranžmana ustavne demokracije, knjiga je u najvećoj mjeri posvećena njenom razumijevanju u kontekstu. U tom smislu naslov "Ustavna demokracija shvaćena kontekstualno" zapravo ponajviše označuje deskripciju, analizu i kritiku odnosa suvremene Srbije prema teoriji i praksi ustavne demokracije nakon pada Miloševićevog režima.

Knjiga je podjeljena u tri cjeline. Nakon uvoda (str. 7.-22.) autor u prvom dijelu knjige govori o "Ustavu i ustavnoj demokraciji" (str. 23.-108.) i to u tri posebna poglavlja koja imaju sljedeće naslove: "Kako čitati ustav" (str. 23.-39.), "Ustav kao akt pozitiviranja društvenog ugovora" (str. 40.-71.); "Ustavna demokracija, ili kako spriječiti vladavinu naroda" (str. 72.-108.). Drugi dio "Ustavna demokracija u postsocijalizmu" sadrži tri teksta: "Ustavi i ustavnost u postkomunističkoj Evropi" (str. 109.-134.), "Konstitucionalizam i privatizirane države" (str. 135.-168.), i "Ustavna demokracija za Jugoslaviju: između reforme i revolucije" (str. 169.-214.). U četvrtom dijelu knjige "Srbija ili život u okovima loše prošlosti" nalazi se pet poglavlja: "Kad padne režim: zašto je prošlost važna", ("Moralna odgovornost za kolektivni zločin" (215.-309.), "Kritičko čitanje tradicija i poredak slobode" (str. 310.-332.), "Suočavanje sa lošom prošlošću: treba li Srbiji i Crnoj Gori komisija za istinu?", "Srbija kao nedovršena država" (str. 398.-406.). Epilog knjige ima naslov: "Rodoljupci pišu ustav" (str. 398.-406.). Na kraju knjige se nalazi bibliografija.

Jedno je jedino temeljno pitanje Dimitrijevićeve knjige: kako rekonstruirati "slobodu-demokraciju-državu" nakon moralne i političke katastrofe u koju je narod i političku zajednicu uveo ideologizirani režim *nedovršene države*, kao stanja u kojemu je društvo (bilo) "izloženo različitim oblicima nasilja, a u kome se i istovremeno ne može nedvosmisleno identificirati javna vlast". Tranzicija za Dimitrijevića ne znači samo prioritetne ustavne promjene, iza kojih slijede demokratski izbori, pa rekonstrukcija državne uprave i sudbenog sustava kao i podvrgavanje represivnih aparata demokratskoj kontroli itd. Ono o čemu se nužno i nezaobilazno mora voditi računa je suočavanje (ove) zemlje s prošlošću i razgradnja one političke kulture koja je podržavala zločin. Bez razgradnje takve "političke klulture" ostvarenje demokracije ostaje tek "bezvrijedna riječ".

Knjiga *N. Dimitrijevića* zapravo pripada maloj, ali izabranoj grupi naslova koji u najširem smislu tematiziraju pitanje postjugoslavenske tranzicijske pravde (TP). Utoliko i njegova knjiga "Ustavna demokracija shvaćena kontekstualno" po svemu pripada kategoriji "posebnog diskursa". Taj je diskurs primjerice *Rudi Teitel* označila brojnim dilemama koje su inherentne tim ekstraordinarnim razdobljima. Za ovu američku autoricu koja se smatra jednom od pionira suvremenih rasprava o tranzicijskoj pravdi ta je koncepcija u razdobljima političke promjene "ekstraordinarna", "konstruktivistička" i "kontekstualna". U razdoblju političke promjene uloga (ustavnog) prava ima transformativni potencijal koji se posebno reflektira u tri područja: vladavini prava, kaznenom pravosuđu i ustavnom sudstvu. U tom smislu transformativna jurisprudencija postaje najodsudnije područje promjena u pravcu liberalizacije države i društva. Posredstvom međunarodnih

institucija (UN) i najutjecajnijih faktora međunarodnih odnosa postjugoslavenski se je prostor koji se je tijekom raspada i nestajanja zajedničke države opteretio agresijom i sukobom federalista i anti-federalista te najtežim i brojnim povredama ljudskih prava nužno otvorio inicijativama transnacionalne pravde. Brojne i raznolike po svom karakteru i dometu te su inicijative *conditio sine qua non* perspektive ostvarenog današnjeg mira i sutrašnje suradnje i prosperiteta između država bivše Jugoslavije.

U cilju prevladavanja postkonfliktne situacije koja kroz oblik “jedne povijesti – više historija” prijeto da i dalje bude uzrok i izvor neprijateljskih odnosa, u novim su državama nastalim nakon raspada zajedničke jugoslavenske države, na području tranzicijske pravde pokrenute različite inicijative. Značaj provedbe tranzicijske pravde očituje se naime u unapređivanju i konstituiranju društvenih odnosa u više smjerova i uključuje aktivnosti koje se reflektiraju na krucijalne društvene segmente: reformu pravosuđa, obrazovne programe, institucionalne reforme, organiziran sustav odšteta. Riječ je o procesu koji u osnovi ima za cilj izgradnju “pomirenja” između suprostavljenih i/ili zaraćenih strana te na uspostavljanju ili obnavljanju povjerenja građana u samo društvo i državne institucije. Kako se radi o vrlo kompleksnim zahtjevima, preduvjeti koji moraju biti zadovoljeni odnose se na uključivanje različitih društvenih segmenata u sami proces: od zakonodavne, izvršne i sudbene vlasti do aktivnog i usmjerenog civilnog društva. Istodobno, važno je istaknuti da je osnovna karakteristika suočavanja s prošlošću i utvrđivanja istine jaki društveni otpor koji se redovito javlja bez obzira na to gdje se proces provodi i koje su specifičnosti države/sredine u kojoj se provodi. Osobito su društveni otpori jaki ako je proces nametan “izvana” što je u većoj ili manjoj mjeri najčešći slučaj. Međutim, unatoč svim preprekama koje se javljaju tijekom tranzicije iz konfliktnog razdoblja u razdoblje mira i teškoća pri jačanju demokratskih društvenih resursa, sustavno suočavanje s prošlošću na široj društvenoj razini ima krucijalnu ulogu u depolarizaciji podjeljenih društava.

Usmjeren isticanju i pojašnjavanju normativnih preferencija za ustavnu demokraciju koja ne počiva “na emocijama i samorazumljivim kolektivnim vezama, nego na racionalnom sporazumu o načinu zajedničkog života” (str. 397.) N. Dimitrijević na kritici projekta nacionalističke i post-nacionalističke Srbije bez rezervi podsjeća i snažno zagovara prihvaćanje univerzalnih i apstraktnih ideja o slobodi, jednakosti i vladavini prava koje – ma koliko to paradoksalno izgledalo jedine predstavljaju – “realnu alternativu svim isprobanim i tragično neuspjelim totalitarizirajućim formativnim principima zajednice”.